

Precursorii arheologiei profesionale din Transilvania: biografia lui Gábor Téglás (1848 – 1916)

Gáll Erwin

Introducere

Secolul XIX nu a însemnat numai „*veacul națiunilor*”, ci și punerea bazelor *arheologiei profesionale*, atât a instituțiilor de cercetare, cât și a instituțiilor de învățământ.

Acest proces poate fi urmărit și în Ungaria, unde „*epoca de reformă*” (1830-1846) a propus ridicarea prestigiului spiritualității maghiare, a istoriei maghiare, a literaturii maghiare, și, în consecință vor apărea structurile moderne, în cadrul cărora arheologia va căpăta un statut total independent. Ca act de introducere în 1802 a fost înființat Muzeul Național Maghiar, iar ca urmare, ca for coordonator al științei și al culturii, a fost înființată și Academia de Științe Maghiară, în 1828¹.

Nici Transilvania nu a rămas în urmă în mișcarea culturală, dar la fel de adevărat este că a fost relansată de relațiile sale cu mișcarea culturală din Ungaria. Astfel, în 1814, sub influența lui *Ferencz Kazinczy*, *Gábor Döbrentei* a înființat revista „*Muzeul Ardelean*”, care va deveni una dintre cele mai importante ale epocii. Este importantă și activitatea lui *Farkas Bolyai*, care va iniția cercetarea și învățământul științelor naturii la nivelul european. Nu trebuie uitat în această dezvoltare nici numele lui *Johann Christian Baumgarten* (ramura botanică) și a lui *Vasile Pop* în medicină și în etnografie. Opera lui *Sándor Gyarmathi* („*Affinitas linguae hungaricae*”), va apărea și la Göttingen, și, tot în această

¹ Primul ei președinte a fost sătmăreanul József Teleki.

perioadă, *Sándor Körösi Csoma* pleacă în Asia Centrală pentru cercetare limbii maghiare.

Paralel și cultura românească (având cea mai grea situație) a arătat rezultate importante, dar mai ales la Buda și Lemberg².

I. Arheologia maghiară din Transilvania la sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX

A. Instituții de arheologie

În Transilvania crearea arheologiei maghiare este consecința creării infrastructurii și dezvoltării arheologiei din Buda. Este adevărat că, politic, nu ținea de Ungaria, dar ca model cultural și curente politice Ungaria a fost mereu simbolul maghiarimii din Transilvania.

Dezvoltarea cercetării, a spiritului de cercetare, a științei a cunoscut o dezvoltare importantă prin crearea în 1859 a Asociației Muzeului Ardelean, sub impactul creării în 1840 de către sași a asociației „Verein für Siebenbürgische Landeskunde”. Este stimabil entuziasmul oamenilor acestei epoci pentru știință. Astfel, groful Imre Mikó a donat pentru asociație o grădină de 10 ha., respectiv o vilă în Cluj, iar conservatorul Samu Jósika a oferit 10000 de forinți de aur.

Asociația a fost interesată de o gamă largă de domenii, de la știința istorică până la științele naturii, iar sub conducerea polihistorului Brassai Sámuel, anuarul asociației s-a bucurat de o largă răspândire.

Dacă înființarea sa în 1859 a însemnat și un act politic, importanța sa din punct de vedere politic după 1867 a dispărut, dar a păstrat rolul important pe care l-a jucat în vederea dezvoltării științei.

Arheologia a ajuns la nivelul profesionist ca urmare a semnării proiectului de lege, numit „Articolul XII/1872 din 12

² Introducerea a fost realizată pe baza informațiilor culese din Istoria Transilvaniei. Lit.: „Scurtă istorie a Transilvaniei”, Budapesta, 1989.452-496.

octombrie”, de către regele Franz Ioseph privind crearea Universității din Cluj, care continua Academia de Drept și Institutul de Medicină.

Cu această ocazie, **Asociația Muzeului Ardelean** predă toate fondurile sale, iar îngrijitorii acestor fonduri devin profesori universitari. De acum încolo activitatea Asociației se îmbină cu Universitatea, dar este independentă, tipărind în fiecare an anuarul în patru semestre. Prin îmbinarea celor două instituții consecința va fi aceea că Clujul devine un oraș universitar modern, din care 30% din populație, spre sfârșitul veacului, este reprezentată de profesori și studenți.

În privința creării infrastructurii arheologiei maghiare (de stat atunci) remarcăm dezvoltarea importantă a acestei ramuri de știință în cadrul Universității, mai ales spre sfârșitul veacului. După modelul pestan a fost înființată catedra de arheologie, căreia îi aparțineau bibliotecile și fondurile de izvoare predate de **Asociația Muzeului Ardelean**, respectiv institutul denumit Muzeul Național Ardelean de Arheologie și Numismatică.

După o stagnare de aproape două decenii, activitatea catedrei a fost impulsionată de unul dintre personajele de marcă ale arheologiei maghiare, **Béla Pósta**, arheologul-călător în Rusia pentru detectarea analogiilor antichităților maghiare. El a fost numit în fruntea catedrei de arheologie a Universității din Cluj în 1896. Sub conducerea lui vor fi create structuri profesionale și o generație de excepție. Dar despre elevii săi, mai târziu.

Activitatea sa după 10 ani a apreciat-o în următorul mod: „*Din 40 de ani de nimic este greu să faci ceva*”³. Este adevărat însă că peste un an, în anuarul **Asociației Muzeului Ardelean**, este mult mai optimist privind posibilitățile și viitorul arheologiei transilvane⁴.

³ Scrisoarea adresată lui Josef Hampel în 1906.

⁴ Pósta B., „Régészeti tanfolyam az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem és régiségáraban”, EMÉ, 25, 1907, 230.

Catedra condusă de **Béla Pósta** a urmărit atât scopuri pedagogice (creșterea unei generații de profesioniști) cât și scopuri mai practice: pregătirea profesionistă cât mai bună a cadrelor muzeologice din Transilvania. În acest sens, Muzeul Național Ardelean de Arheologie și Numismatică a organizat în 1907 cursurile sezoniere. Aceste cursuri aveau atât un caracter practic (investigații de teren) cât și teoretic (analiza de material).

Așa cum am amintit, Muzeul, ca parte a catedrei de arheologie, a fost dirijat de conducătorul catedrei, un rol important jucându-l și șeful bibliotecii, precum și de paznicul principal, **dr. Lajos Márton**, la începutul secolului.

Cercetarea arheologică a fost susținută de muzeele teritoriale: Muzeul Național Secuiesc, Muzeul din Alba-Iulia, Muzeul din Deva, etc.

Un rol important a fost jucat și de **Asociația Istorică și Arheologică din Hunedoara**, înființată spre anii '90 ai secolului XIX și condusă de arheologul **Gábor Téglás**.

Aceste instituții au condus săpături arheologice, au editat reviste în care a avut un rol important și arheologia, pentru ca, la începutul secolului, ca rezultat al specializării, să apară și o revistă de arheologie și istoria artei, grație activității fără precedent a lui **Béla Pósta**.

O dată cu întemeierea **Asociației Muzeului Ardelean** cercetarea a găsit instituția prin care să existe posibilitatea de investigație. Printre pionierii arheologiei transilvane trebuie să menționăm numele lui **Henrik Lajos Finály**⁵, care se ocupa de epoca preistorică, apoi a numelui lui **Lajos Schmidt**, care a prezentat pentru prima oară cetatea Deva. **Károly Torma** a propus ca temă de investigație urmele romanilor în părțile din nordul Transilvaniei, luând parte și în comisia care lucra pentru *Corpus Inscriptionum Latinarum*.

⁵ Finály H.L., Az apahidai lelet, *Archaeológiai Értesítő*, 9, 1889, 158-163.

În părțile de sud-vest ale Transilvaniei o contribuție esențială pentru relansarea arheologiei a avut, în al treilea sfert al secolului XIX, **doamna Zsófia Torma**⁶, care a renunțat la cercetarea geologiei, sub influența lui **Flóris Rómer**, pentru cercetarea urmelor vechi, arheologice, ale epocii preistorice și romane.

Fratele lui **Gábor Téglás, István Téglás**, locuind la Turda, a cercetat cu predilecție antichitățile preistorice și romane ale acestei zone. A săpat și o necropolă (sau fragment de necropolă) din secolele X-XI, de pe lângă Turda, oferind o descriere destul de sumară a acesteia⁷. Putem spune că activitatea lui nu a fost nici pe departe la fel de prolifică precum cea a fratelui său, **Gábor Téglás**.

Acestei generații aparține și **Béla Cserny**, nobil de origine, care a fost și arheolog la Alba-Iulia, cu preocupări pentru epoca romană.

Acestui grup care era interesat cu predilecție de istoria anterioară epocii medievale, se alătură și specialiștii care erau interesați de epocile mai noi: **Károly Herepey**, profesor și arheolog-numismat, care a reușit să investigheze prima necropolă a epocii descălecării (necropola de la Gâmbaș), respectiv **János Bodrogi**.

Aceste persoane prezentate anterior aparțin mediului de arheologi amatori, și, cu excepția lui **Károly Herepey**, n-au avut studii propriu-zise de arheologie.

Așa cum aminteam anterior, sosirea la Cluj, din ordinul regelui, a lui **Béla Pósta** a schimbat total situația în domeniul arheologiei. El a reușit într-un timp foarte scurt să creeze o școală arheologică de renume, care era cunoscută în tot spațiul țării. Aceasta este noua generație strânsă în jurul maestrului Pósta,

⁶ De exemplu: Torma Zs., *Hunyadmegyei neolitikorbeltelpek*, Kolozsvár, 1879.; A nádori barlangsoport, Cluj, 1880.

⁷ Téglás I., „Keresztesmezei sarkophagok”, *Archaeológiai Értesítő*, 16, 1896, 65-68.; Téglás I., „Tordaaranyosmegyei régiségekről”, *Archaeológiai Értesítő*, 16, 1896, 427-428.; etc.

învățând arheologie, atât metodele teoretice ale acesteia, cât și cele practice.

Ei, în contradicție cu generația anterior prezentată, mulțumită profesionalismului lui Pósta, au devenit într-adevăr profesioniști, iar nivelul lor se va reflecta și în nivelul articolelor din publicațiile în care au apărut, atât din punct de vedere teoretic (cercetare pe spații mari-procedeu pe care nu l-am putut observa la generația lui **Gábor Téglás**), cât și punerea în practică a procedeelelor de săpătură (planuri de necropolă, documentarea „in situ” a descoperirilor).

Printre „copiii” lui Pósta putem socoti pe **Márton Roska, István Kovács, Balázs Létay, Árpád Buday, Ferencz László, János Gulyás, János Banner**, etc. Unii dintre ei au avut o soartă mai norocoasă, alții o soartă foarte tristă. Prin două lucruri se asemănau:

1. Îi putem socoti „generația de aur” a arheologiei maghiare din Transilvania.

2. Au suferit șocul Trianonului, unii chiar retrăgându-se în alte ocupații⁸.

B. Biografia lui Gábor Téglás (23 martie 1848 – 4 februarie 1916)

Unul dintre precursorii arheologiei profesioniste din Transilvania, Gábor Téglás s-a născut la Brașov pe 23 martie 1848. Studiile elementare și secundare le-a efectuat în orașul natal, după care, la Buda, se înscrie la Facultatea de Drept.

După studiile efectuate se întoarce în Transilvania, în 1871, devenind profesor secundar la *Școala regală superioară reală din Deva* (Dévai magyar királyi állam főreáliskola – în limba maghiară)

⁸ Aceste cuvinte probabil sunt șocante, dar aceasta este realitatea din punct de vedere maghiar. Pentru aceasta edificator este că, de exemplu, Kovács n-a scris nimic după 1918, până în 1941. La fel, nici Roska n-a scris nimic după 1918 despre epoca descălecării, retrăgând în epoca paleolitică și neolitică.

Imediat după stabilirea sa în orașul de pe cursul inferior al Mureșului, își declanșează activitatea în două direcții: științifică și organizatorică. Alături de **doamna Zsófia Torma**⁹, care a renunțat la cercetarea geologică, sub influența lui **Flóris Rómer, Téglás** începe cercetările în partea de sud-vest a Bazinului Transilvan. Totodată, în mare parte, lui i se datorează anuarul școlii superioare, în care publică unul dintre primele lui studii, de repertoriere a descoperirilor preistorice din județul Hunedoara.

Înainte de a ne ocupa de activitatea sa științifică (care ne interesează cel mai mult) vom încerca, în câteva fraze, să reliefăm activitatea sa organizatorică.

Încă de la începutul activității sale pedagogice, a contribuit din plin la funcționarea anuarului liceului. Anul 1888 este un an important în viața lui **Gábor Téglás**: ca semn de mulțumire pentru activitatea sa, este ales membru corespondent al Academiei de Științe Maghiare. Totodată, din 1888 devine directorul liceului, funcție pe care o ocupă până la retragerea sa din funcție, în 1904.

În acest an se stabilește, pentru ultima parte a vieții, în una dintre capitalele Austro-Ungariei, la Budapesta. Din acel moment activitatea sa se rezumă doar la aspectul ei publicistic.

În ultimii ani ai vieții trăiește retras în casa sa din Budapesta, unde continuă activitatea publicistică în domeniul arheologiei. Spre deosebire de generația crescută de **Béla Pósta**, nu a apucat dezastrul primului război mondial: catastrofa Trianonului. **Gábor Téglás** moare pe 4 februarie 1916, lăsând în urmă o activitatea arheologică prodigioasă, o activitate care declanșa în partea de sud-vest a Transilvaniei cercetările epocilor preistorice și a epocii romane.

B.I. Activitatea organizatorică

Una dintre sferle activității lui **Gábor Téglás** a fost organizarea structurilor științifice, mai ales arheologico-istorice

⁹ De exemplu: Torma Zs., *Hunyadmegyei neolitikorbeli telepek*, Cluj, 1879; Torma Zs., *A nádori barlangcsoport*, Cluj, 1880.

din zona Hunedoarei. Figura lui devine proeminentă în această mișcare nu mult după ce sosește la Deva.

Printre primele sale activități trebuie socotită editarea anuarului școlii superioare regale de la Deva, unde devine redactorul șef, publicând și el articole privind epoca preistorică.

Activitatea organizatorică a lui **Gábor Téglás** va cunoaște o nouă dimensiune o dată cu anul 1882, când este înființat Muzeul din Deva, datorită muncii arheologului originar din Brașov.

Ca membru al „Societății de istorie și arheologie din comitatul Hunedoara” (Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat), **Gábor Téglás** va avea meritul să devină redactorul șef și al acestei reviste care a funcționat până la 1914, și care a apărut în 22 de volume.

Îl putem socoti astfel, prin aceste încercări de organizare a infrastructurii de arheologie, ca unul dintre pionierii arheologiei din Transilvania.

B.II. Activitatea arheologică a lui Gábor Téglás

Dimensiunea activității sale de arheolog s-a desfășurat în mai multe planuri, care au cuprins cercetări de teren, publicarea materialului rezultat din cercetări, respectiv lucrările sale teoretice despre diferite aspecte arheologice, epigrafice și istorice.

În încercarea de a sistematiza datele privind activitatea arheologică a lui Gábor Téglás, am împărțit-o pe perioade, epoci și teme cercetate. Reperete biografice ale arheologului au stat la dispoziția noastră pentru a stabili repere cronologico-biografice.

Astfel, prima perioadă este cuprinsă între 1871-1887, an în care devine directorul școlii superioare de la Deva. Următoarea perioadă este 1888-1904, data pensionării și a plecării din Deva, Téglás mutându-se la Budapesta. Ultima etapă este de fapt ultima perioadă a vieții sale, 1905-1916.

Un alt scop al lucrării noastre este de a urmări activitatea publicistică a lui Téglás pe epocile pe care le-a cercetat și în legătură cu care a publicat material arheologic, iar o altă doleanță este de a urmări această activitate pe temele atinse în publicații de către arheologul-anticar din Deva.

I. Perioada 1871-1887

După sosirea sa la Deva și începutul carierei de profesor secundar, în paralel începe și activitatea arheologică, realizând repertorierea zonei Deva în epoca primitivă. Rezultatul cercetării sale pe teren a fost materializat într-un studiu din 1876, când a realizat un repertoriu al acestor descoperiri pe teritoriul comitatului¹⁰. După această repertoriere, G. Téglás, ca rezultat al activității de teren, publică alte studii despre epoca preistorică. Este vorba de cercetări de peșteră de la Nandru, materializate într-un studiu¹¹, respectiv cercetări în așezările preistorice de la Turdaș, Ardeu¹². Cu articolul despre peștera de la Nandru debutează în revista de mare prestigiu, numită **Archaelógiai Értesítő**.

Până la alegerea sa ca membru corespondent al Academiei Maghiare de Științe, **Gábor Téglás** continuă cercetările și publicările, unele de mare anvergură, despre peșterile din epoca preistorică din zona Hunedoarei¹³, și începe seria cercetărilor despre minerit¹⁴.

Paralel cu publicațiile din **Archaelógiai Értesítő** publică și în anuarul **Societății Muzeului Ardelean**, tot despre epoca preistorică, respectiv depozitul de bronz de la Șpălnaca și un tezaur de aur din Trei Scaune¹⁵.

În 1885 **Gábor Téglás** debutează și în domeniul studiilor privind epoca romană. Astfel, el publică un articol în anul menționat despre minerit și mineri din zona auriferă din Dacia, în epoca romană¹⁶.

Din această prezentare reiese destul de clar că, în prima perioadă a activității sale, Téglás se concentrează asupra epocilor preistorice, publicând materiale arheologice despre minerit în epocile străvechi, despre epoca neolitică, epoca bronzului, etc.

¹⁰ Lista bibliografică: nr. 1.

¹¹ Lista bibliografică: nr. 2.

¹² Lista bibliografică: nr. 3.

¹³ Lista bibliografică: nr. 5.

¹⁴ Lista bibliografică: nr. 8.

¹⁵ Lista bibliografică: nr. 9 și 10.

¹⁶ Lista bibliografică: nr. 4.

II. Perioada 1888-1904

Perioada cea mai prodigioasă, care consemna și cele mai mari reușite în viața arheologului din Deva, s-a desfășurat după includerea sa pe lista membrilor corespondenți ai Academiei Maghiare de Științe. Dar, așa cum vom vedea, este și perioada în care își va schimba opțiunile de cercetare, îndreptându-se spre cercetarea epocii romane.

Între 1888-1904 atenția lui s-a concentrat mai ales asupra cercetării epocii romane. Astfel, în 16 ani a realizat 26 de studii despre această epocă, pe diferite teme, pe care le vom dezbate mai târziu.

Cercetarea perioadei preistorice a primit un loc simțitor mai mic, mai neînsemnat decât în perioada anterioară. Astfel, dacă în perioada anterioară este autorul a 8 studii despre diferite epoci preistorice, între 1888-1904 a scris doar 5 studii despre această epocă: despre tezaurul de la Tibod¹⁷, din nou despre minerit în epoca primitivă¹⁸, despre așezarea întărită de la Budvár¹⁹, respectiv o sinteză despre așezările din comitatul Hunedoarei în epoca străveche²⁰.

Din 1891 începe să publice (fiind și redactorul șef) și în anuarul „Societății de istorie și arheologie din comitatul Hunedoara” (Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve), respectiv în „Archaelógiai Közleméyek” (editat la Budapesta).

În această perioadă articolele sale ating numărul impresionant de 40. Pe lângă epoca romană, dominatoare, și epoca preistorică, găsim și necrologuri²¹, prezentări de cărți²², o prezentare a situației și a rezultatelor „Societății de istorie și

¹⁷ Lista bibliografică: nr. 50.

¹⁸ Lista bibliografică: nr. 23 și 45.

¹⁹ Lista bibliografică: nr. 27.

²⁰ Lista bibliografică: nr. 33.

²¹ Lista bibliografică: nr. 49 și 32.

²² Lista bibliografică: nr. 41 și 43.

arheologie din comitatul Hunedoara”²³, o carte despre proprietatea Societății Carpaților din Ardeal²⁴.

Tot de numele lui se leagă participarea în comisia din care au mai făcut parte Pál Király, Béla Cserny, Károly Torma și Grigore Tocilescu, comisie care, sub conducerea lui Theodor Mommsen, lucra la volumul al treilea a corpusului de inscripții din Bazinul ~~Dunării mijlocii~~²⁵. Această colaborare ar trebui să-i fie și generației noastre un exemplu de urmat²⁶.

III. Perioada 1904-1916

În 1904 se retrage la Budapesta, ieșind la pensie, după o carieră profesorală, și mai ales arheologică demnă de toate laudele. Nu numai ca arheolog, ci și ca organizator de instituții și de reviste.

După retragere, se ocupă mai ales de lucrări teoretice, publicând și unele descoperiri proprii mai ales vechi. Despre epoca anteromană scrie numai în legătură cu o temă pe care nu a

²³ Lista bibliografică: nr. 22.

²⁴ Lista bibliografică: nr. 39.

²⁵ Mommsen Th., *Corpus Inscriptionum Latinarum*, 1902.

²⁶ Trebuie să amintim că între arheologul român și central-europeană încă puțin există colaborare practică. Cel mai bun exemplu îl oferă „lipsa” României din marea expoziție dedicată creștinării Europei Centrale (Ungaria, Polonia, Cehia), cu expoziții la Budapesta, Nitra, Bratislava, Praga, Berlin și Varșovia. România nu a participat la aceste „demonstrații de forță” a arheologiei germano-maghiaro-slave, deși prin Transilvania România a fost și este parte a Europei Centrale. Neparticiparea nu înseamnă, potrivit sintagmei cunoscute „nu ne vîndem țara”, apărarea României, ci mai degrabă excluderea culturală a României din cercul „mitteleuropean”, care s-ar putea să fie urmată de excluderea pe termen lung și din punct de vedere politic. Catalogul, realizat superb de cele 5 țări, cu participarea a 193 de specialiști, demonstrează că arheologii din țările vecine, slavi și maghiari au depășit faza de căutare în care stagnează de mulți ani arheologia din România (fără conotații naționale-subliniem). Considerăm că este pe deplin justificată concepția potrivit căreia „drumul spre Europa trece prin Europa Centrală”. Potrivit acestei concepții ar trebui să acționeze și răspunzătorii pentru destinele, pentru viitorul arheologiei din România.

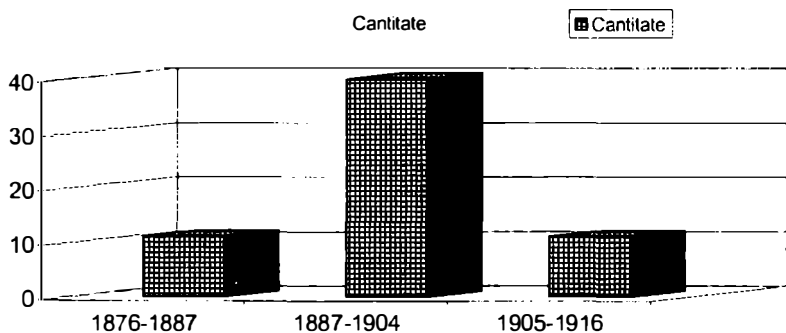
investigat-o niciodată în timpul carierei: despre oglinzile de bronz scitice²⁷. Continuă investigațiile asupra epocii romane (despre care vom vorbi mai târziu), și publică și prezentări de carte²⁸.

Concluzii generale

Fără îndoială, cariera lui Téglás rămâne una dintre cele mai prodigioase din generația de „arheologi anticari” din Austro-Ungaria. Aceasta nu numai prin promovarea cercetării arheologice, ci și pentru activitatea sa organizatorică a infrastructurii arheologice.

Așa cum am constatat, cariera lui publicistică poate fi împărțită în trei mari perioade mari: I. 1871-1887; II. 1888-1904; III. 1905-1916.

Dacă în prima perioadă (1871-1887) a publicat doar 10 studii, în următorii 16 ani a publicat 40, iar în restul vieții încă 11 studii. Pentru ilustrarea acestor faze de publicație ale lui Téglás prezentăm următorul grafic:

Graficul nr. 1. Cantitatea studiilor după repere cronologice din viața lui Gábor Téglás

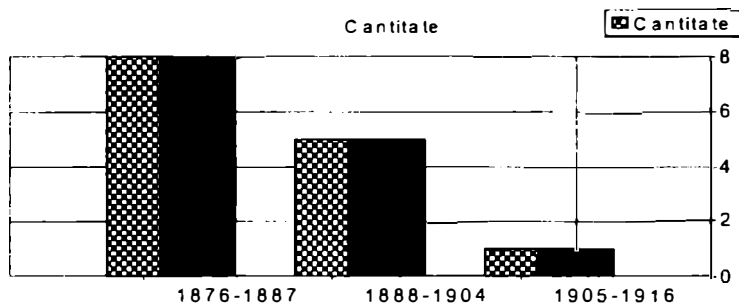
Putem observa astfel „productivitatea” anilor 1887-1904. Este la fel de adevărat că prin graficul următor, evoluția

²⁷ Lista bibliografică: nr. 59.

²⁸ Lista bibliografică: nr. 60 și 62.

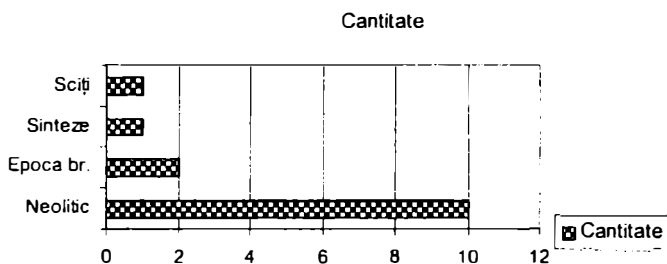
publicațiilor despre epoca preistorică ne arată o cu totul altă configurație: între anii 1871 a publicat 8 studii despre aceste epoci, iar în perioada cea mai prodigioasă (1888-1904) publică numai 5 studii. După stabilirea sa în capitala Austro-Ungariei, aproape nu se mai ocupă de aceste epoci, publicând un singur studiu, dar despre o epocă mult mai apropiată, respectiv epoca scitică.

Pentru a ilustra mai clar, ne-am folosit de graficul următor:

Grafic nr. 2. Cantitatea studiilor despre epoca preistorică pe baza reperelor biografice ale lui Gábor Téglás

În privința studiilor realizate despre epoca preistorică, cele mai multe se concentrează pe epoca pietrei, și pe epoca bronzului.

Graficul nr. 3. Cantitatea studiilor lui Gábor Téglás pe epoca preistorică

B.III. Cercetarea epocii romane

Tema principală a lucrării noastre este modul cercetării epocii romane de către Gábor Téglás. În prezentarea anterioară am amintit că la începutul anilor de cercetare s-a dedicat mai ales

epocii preistorice. Abia după 1888 se orientează spre cercetarea epocii romane, pentru ca în deceniile următoare aceasta să devină principalul scop al activității sale arheologice și publicistice. Este adevărat, în schimb, că și înainte de 1888 se ocupase de epoca romană, publicând însă un singur studiu.

Relansarea de publicații constatată între 1888 și 1904 atinge mai ales perioada romană, când publică un număr de 26 de studii care se referă la această perioadă și care au subiecte diferite.

Unul dintre cele mai importante domenii de care s-a ocupat **Gábor Téglás** a fost epigrafia romană. Lui îi datorăm deschiderea publicării inscripțiilor în revistele **Erdélyi Múzeum** și **Archaelógiai Értesítő**. Toate cele șapte studii au fost realizate în perioada 1888-1904, referindu-se la inscripțiile descoperite pe teritoriul Daciei antice. Șase au fost publicate în revista „Erdélyi Múzeum”, iar ultimul în **Archaelógiai Értesítő**, referindu-se la o inscripție din Serbia²⁹.

O altă temă de cercetare a lui **Gábor Téglás** și la care se refereau și publicațiile respective a fost aceea a studiilor despre mineri. Alături de articolele despre mineri din epoca preistorică, un important loc a fost ocupat de studierea mineritului din Dacia romană. Astfel, încă din 1885, are un studiu pe această temă. Cercetările vor continua în perioada imediat următoare, redactând până în 1904 cinci studii care se refereau la această temă. Putem constata însă că această preocupare a ținut din 1888 până în 1891, deci în decurs de numai trei ani a avut în vizor această problemă.

Temele abordate a fost mineriul de la Ampelum, ca centrul producției aurifere din Dacia³⁰, uneltele de mineri romane³¹, mineriul din zona Zlatnei³², producția de aur din Dacia

²⁹ Lista bibliografică: nr. 48.

³⁰ Lista bibliografică: nr. 13.

³¹ Lista bibliografică: nr. 19.

³² Lista bibliografică: nr. 20.

Romană³³, zona de graniță a producției aurifere romane din Dacia³⁴.

Din anii '90 ai secolului trecut studiile lui Téglás se diversifică, vizând mai multe direcții de cercetare: studiul de limes, studii de artă și arhitectură romană, etc.

În cadrul studiului de limes, care va deveni o preocupare continuă de atunci încolo, realizează primul repertoriu al cetăților de graniță din zona Târnavelor, în care strânge mai mult de 20 de descoperiri de acest gen³⁵. În cadrul studiilor de limes un alt studiu ocupă un rol important. Este vorba de încercarea lui Téglás de a preciza granița estică a provinciei Dacia, din cursul superior al Mureșului până la zona Racu a Oltului³⁶. Articolul apărut în 1902 aduce noi contribuții privind locurile de graniță³⁷, iar prin descrierea sistemului de cetăți de la Gerebencz pune bazele cercetării locurilor de apărare din epoca romană³⁸.

În primii ani ai secolului XX Téglás se îndreaptă spre studierea aspectelor religiei și cultelor romane. Astfel, cercetează templul de la Ampelum, dedicat lui Jupiter și Fortunei³⁹, după care începe săpăturile de la Orăștie, unde descoperă biserica sirienilor. Articolul va fi publicat abia după plecarea sa din Deva, și stabilirea la Budapesta⁴⁰. Tot după plecarea sa, publică și alte descoperiri cu caracter cultic, de această dată din capitala Daciei, și anume de la Sarmizegetusa. În articolul din 1907 prezintă noi dovezi despre existența cultelor satanice în Sarmizegetusa romană, respectiv din istoria acestuia⁴¹, și antichități ale cultelor de cavaleri thraci, tot din

³³ Lista bibliografică: nr. 21.

³⁴ Lista bibliografică: nr. 18.

³⁵ Lista bibliografică: nr. 24.

³⁶ Lista bibliografică: nr. 31.

³⁷ Lista bibliografică: nr. 35.

³⁸ Lista bibliografică: nr. 47.

³⁹ Lista bibliografică: nr. 37.

⁴⁰ Lista bibliografică: nr. 53.

⁴¹ Lista bibliografică: nr. 55.

capitala Dacici, Sarmisegethusa⁴². Spre sfârșitul zilelor sale, în 1914, scrie un articol despre importanța lui Caelestis Virgo în Dacia⁴³.

Studiile despre arhitectura romană constituie un alt domeniu la fel de important, fiind una din preocupările sale dintre 1896-1904. În acest sens a realizat mai multe studii, printre care menționăm studiul de prezentare a monumentului triumfal de la Adamclisi, săpat de Tocilescu⁴⁴. Este o critică foarte bună, doar că la sfârșit afirmă că studierea acestui important sit este departe de a fi fost încheiată. Tot în cadrul studierii artei și arhitecturii romane menționăm alte două studii despre sculpturile romane descoperite și ajunse în posesia muzeului din Deva⁴⁵.

Bibliografia foarte bogată și variată a lui Téglás mai cuprinde și alte teme privind istoria și arheologia romană din Dacia. Printre acestea menționăm, în strânsă conexiune cu faza în care Téglás cerceta problema mineritului, articolul despre biografia lui Julius Alexander, un fel de „bussinesman” al vremurilor noastre, dar cu capital de stat⁴⁶.

În vârstă și cu o experiență publicistică de invidiat, în primii ani ai secolului XX realizează studii de natură istorico-militară. Astfel, de numele lui se leagă studiul despre cele două campanii ale lui Domitianus în Dacia, respectiv un studiu-sinteză despre căderea Daciei, a statului dac⁴⁷.

Studiile scrise despre toponimia așezării romane Centum Putei, respectiv prezentarea descoperirilor lui Grigore Tocilescu în Dacia sudică reprezintă ultimele studii despre epoca romană ale lui Téglás.

Bogata notă bibliografică despre epoca romană în Dacia completează sinteza scrisă despre istoria comitatului în epocile

⁴² Lista bibliografică: nr. 56.

⁴³ Lista bibliografică: nr. 61.

⁴⁴ Lista bibliografică: nr. 25.

⁴⁵ Lista bibliografică: nr. 44 și 46.

⁴⁶ Lista bibliografică: nr. 16.

⁴⁷ Lista bibliografică: nr. 58.

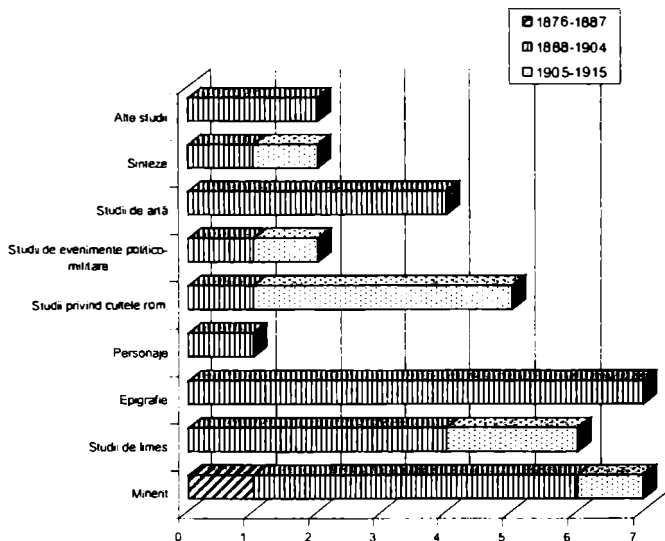
dacică și romană, apărută în cadrul monografiei comitatului Hunedoara⁴⁸.

Studierea mai atentă a bibliografiei lui **Gábor Téglás** privind epoca romană oferă unele posibilități de observare a caracterului său de cercetare și publicare. Astfel, dacă, așa cum am arătat în prima perioadă s-a ocupat de epoca preistorică, începând din 1888 principalul său interes a fost cercetarea mineritului în perioada romană. Din 1892, în paralel, va fi interesat, până în 1902, de studiul de limes, epigrafic respectiv de arhitectura și arta romană. După 1902, în paralel cu aceste interese, atenția lui se va îndrepta spre cultele și religiile romane, scriind mai multe studii și publicând material despre această problemă. Acesta va deveni una dintre principalele sale preocupări în ultima parte a vieții.

O altă preocupare a lui după 1900 sunt sintezele de istorie politică și de istorie militară.

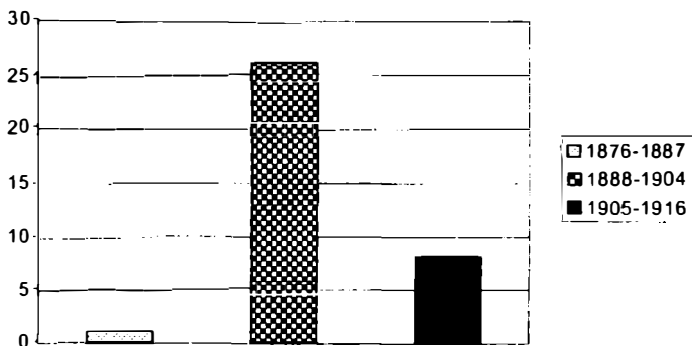
Pentru compararea perioadelor de cercetare și a temelor privind epoca romană, considerăm că este important graficul următor. Din acesta reiese preocuparea între 1888-1904 pentru minerit, epigrafie, studii de arhitectură. Așa cum am amintit, spre sfârșitul vieții a început să se ocupe de studii referitoare la cu total alte teme: cultele romane sau realizarea unor sinteze. Perioada 1888-1904 a fost, în privința cantității de studii realizate, cea mai productivă (vezi graficul 5).

⁴⁸ Lista bibliografică: nr. 34.

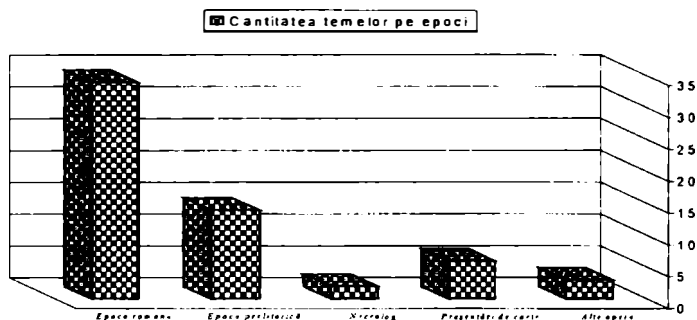
Graficul nr. 4. Compararea cantității studiilor pe teme și pe reperele biografice ale arheologului Gábor Téglás despre epoca romană

Cantitate

Graficul nr. 5. Numărul studiilor privind epoca romană, sistematizat după reperele cronologice din viața lui Gábor Téglás
 1.1876-1887: 1 studiu; 2.1888-1904: 26 studii; 3.1905-19016: 8 studii

Preocuparea prioritară pentru arheologia romană a lui **Gábor Téglás** reiese și din următorul grafic. Astfel, din 62 de studii 34 sunt dedicate epocii romane, 14 epocii preistorice; a mai scris 2 necrologuri, 6 prezentări de carte, respectiv alte scrieri de natură diferită față de arheologie.

Graficul nr. 6. Cantitatea studiilor lui Gábor Téglás pe teme

Putem afirma, ca o considerație finală, că opera și activitatea lui, desfășurate chiar cu „accente” de amatorism, a influențat considerabil dezvoltarea cercetării arheologice în Transilvania, chiar dacă nu putem vorbi în cazul lui despre un profesionist desăvârșit ca în cazul lui Pósta, Kovács, Roska, etc. Figura lui, entuziasmul de care a dat dovada, respectul față de arheologii de altă naționalitate și colaborarea sa cu aceștia rămân un exemplu demn de urmat și în perioada noastră, lovită de „cancerul neîncrederii”.

Bibliografia lui Téglás Gábor

1. *A kőkorszaki ember nyomai Hunyad megyében (Urmele omului din preistorie în județul Hunedoara)*. A dévai magyar királyi állam főreáliskola 1876/77 tanévi Értesítője. 1-31.

2. *A petákvölgyi őstelepek s a nándori barlangcsoport (Așezări preistorice din Valea Petacului și grupul de bârlog de la Nandru)*. Arch.Ért., 2, 1882, 101-112.
3. *A tordosi őstelep (Așezarea preistorică de la Turdaș)*. Arch.Ért., 2, 1882, 285-296.
4. *Bányászokról a dáciai aranyvidékről (Despre minerii din regiunea auriferă din Dacia)*. Arch.Ért., 5, 1885, 16-20.
5. *Az erdőfalvi barlangok (Bârloguri din Ardeu)*. Arch.Ért., 5, 1885, 299-307.
6. *A bécsi akadémia őstörténeti bizottságának hetedik jelentése (Anunțul al șaptelea al comisiei preistorice din Viena)*. Arch.Ért., 5, 1885, 255-259.
7. *Die neuesten Gräberfunde von Watsch und St.-Margarethen in Krain und der Kulturkreis der Hallstädter Periode*. Denkschriften der mathematischen und naturwissenschaftlichen Klasse der Kais. Akademie des Wissenschaften. XLVIII., Wien, 1883. Arch.Ért., 5, 1885, 397-400.
8. *Őskori nemesfémányászatunk némely adalékai (Câteva contribuții la mineritul de metale prețioase din epoca preistorică)*. Erdélyi Múzeum, 7, 1887, 116-152.
9. *Az ispánlaki nagy bronzlelet (Marele tezaur de bronz de la Șpălnaca)*. Erdélyi Múzeum, 7, 1887, 331-334.
10. *A háromszéki aranykincs (Tezaurul de aur din Trei Scaune)*. Erdélyi Múzeum, 7, 1887, 347-357.
11. *Az Erdélyi-medence őstörténelméhez (Contribuții la preistoria Bazinului Transilvan)*. Orvos-természettudományi Értesítő, 1887, 1-70.
12. *Adalékok Dacia felirattanához (Contribuții la studiul inscripțiilor din Dacia)*. Erdélyi Múzeum, 8, 1888, 56-69, 237-257.
13. *Ampelum, mint Dacia aranybányászatának központja (Ampelum, centrul mineritului de aur din Dacia)*. Erdélyi Múzeum, 8, 1888, 295-314.
14. *Újabb feliratok az erdélyi aranyvidékről (Noi inscripții din regiunea auriferă din Transilvania)*. Erdélyi Múzeum, 9, 1889, 180-184.

15. *Újabb adalékok Dacia felirattanához (Noi contribuții la studiul inscripțiilor din Dacia)*. Erdélyi Múzeum, 9, 1889, 357-367 (în colaborare cu Király Pál).
16. *Julius Alexander, állami vállalkozó Daciában (Julius Alexander, întreprinzător al statului în Dacia)*. Erdélyi Múzeum, 10, 1890, 92-93.
17. *Újabb adalékok Dacia felirattanához (Noi contribuții la studiul inscripțiilor din Dacia)*. Erdélyi Múzeum, 10, 1890, 388-390.
18. *A rómaiak aranybányászatának őrvideke Dáciában (Zona de graniță a mineritului roman în Dacia)*. FK, 1890, 326-349.
19. *Római bányász emlékekről (Despre antichități miniere)*. Arch.Ért., 11, 1891, 61-63.
20. *A Korábia római bányászata és kettős gerinczéje Zalatna közelében (Mineritul roman de la Corabia, din zona Zlatnei)*. Arch.Közl., 1891, 1-44.
21. *Tanulmányok a rómaiak dáciai aranybányászatáról (Studii despre mineritul de aur al romanilor)*. ÉTTK, 14, 1891, 6, 99.
22. *A hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat vivmányai (Rezultatele societății istorice și arheologice din județul Hunedoara)*. Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti társulat évkönyve, 7, 1881-92, 26-36.
23. *A nagyalmási bányamivelés emlékei Hunyad megyében (Antichitățile miniere de la Almașu Mare)*. Arch.Ért., 13, 1893, 133-140.
24. *A két Küküllő völgyefjénél látható római végvárak és határtöltések viszonya Dacia katonai és tartományi székhelyéhez, vagyis Apulumhoz (Gyulafehérvár) és Sarmisegethusához (Relația dintre cetățile romane din bazinul celor două Târnave cu centrul militar și provincial al Daciei, adică Apulum și Sarmizegetusa)*. Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti társulat évkönyve, 8, 1893-96, 26-36.
25. *A nicopolisi diadalemlék a Dobrudzsában (Monument triumfal de la Nicopolis, în Dobrogea)*. Arch.Ért., 16, 1896, 366-369.
26. *Berzoviai emlékek (Antichități din Berzovia)*. Arch.Ért., 18, 1898, 28-32.
27. *Kik építették a székhelyudvarhelyi Budvárát (Cine au construit cetatea Budvár, de la Odorheiu Secuiesc)*. Arch.Ért., 18, 1898, 108-115.

28. Herodotos Dáciára vonatkozó földrajzi adalékainak kritikai méltatása (*Critica contribuțiilor geografice ale lui Herodot privind Dacia*). ÉTTK, 18, 1898, 1, 62.
29. *Centum Putei* nevének helyrajzi vonatkozásai. Arch.Ért., 19, 1899, 214-225.
30. Felíratos kő a castellum onagrinum temetőjéből (*Piatră inscripționată din necropola de la Castellum Onagrinum*). Arch.Ért., 20, 1900, 75-76.
31. Dacia keleti határvonala s annak védelmi rendszere a Maros felső völgyétől az Olt rákos-hévízi szorosáig (*Granița estică a Daciei și sistemul ei de apărare din partea superioară a văii Mureșului până la strâmtoarea Rașu-Hoghiz a Oltului*). Erdélyi Múzeum, 17, 1900, 261-269, 313-324.
32. Dr. Torma Zsófia emlékezete (*Amintirea lui dr. Zsófia Torma*). Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti társulat évkönyve, 12, 1901, 7-28.
33. Hunyadmegye őskori telepeinek vázlatos áttekintése (*Sinteza descoperirilor de așezări ale epocii preistorice din județul Hunedoara*). In: Hunyadvármegye monographiája, Budapest, 8-22.
34. Hunyadmegye a dákok és a rómaiak idején (*Județul Hunedoara în perioada dacilor și a romanilor*). In: Hunyadvármegye monographiája (*Monografia Hunedoarei*), Budapest, 34-211.
35. Újabb adalékok Dacia különböző határállomásairól (*Noi contribuții la diferite stații de graniță în Dacia*). Erdélyi Múzeum, 19, 1902, 149-154.
36. Újabb adalékok Dacia felirattanához (*Noi contribuții la studiul inscripțiilor din Dacia*). Erdélyi Múzeum, 19, 1902, 213-220, 264-273, 340-351, 394-406, 450-454.
37. Jupiter és Fortuna szentélye Ampelumban vagyis a mai Zalatnán (*Templul lui Jupiter și al Fortunei la Ampelum, adică la Zlatna de azi*). Arch.Ért., 22, 1902, 7-12.
38. Hunyadmegye déli felének és a hátszegi völgynek geológiája Halaváts Gyula jelentéseiben. Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti társulat évkönyve, 13, 1902, 138-142.

39. *Az Erdélyi Kárpát Egyesület tulajdona (Averea Societății Carpatice din Ardeal)*. Cluj, 1902.
40. *Válasz a limestanulmányok ügyében (Răspuns în cazul studiilor de limes)*. Arch.Ért., 23, 1903, 377-379.
41. *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina VII.k. 1900*. Arch.Ért., 23, 1903, 81-88.
42. *Római kőemlékekről a Nagy- és Kis Küküllő közti Somogyomról (Kis-Küküllő m.) (Antichități de piatră romană de la Șmig, dintre Târnava Mică și Mare (jud. Târnava Mică))*. Arch.Ért., 23, 1903, 278-280.
43. *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina VIII.k. 1901*. Arch.Ért., 23, 1903, 291-293.
44. *Díszes női mellszobor a dévai múzeumban (Bust de femeie împodobită în muzeul din Deva)*. Arch.Ért., 24, 1904, 190.
45. *Őskori bálványfej és kőbányászati emlék a dévai várhegyről*. Arch.Ért., 24, 1904, 241-243.
46. *Traianus előtti Dacia aldunai határkapuja*. Arch.Ért., 24, 1904, 318-321.
47. *A gerebenczi várcsoport (Grupul de cetăți de la Gerebencz)*. Arch.Ért., 24, 1904, 397-400.
48. *Újabb római feliratról és Mithras emlékről Szerb-Possesenán (Despre o nouă inscripție și o antichitate Mithras de la Possesana sârbească)*. Arch.Ért., 24, 1904, 413-414.
49. *Mommsen Tivadar emlékezete (Amintirea lui Theodor Mommsen)*. Erdélyi Múzeum, 21, 1904, 16-23.
50. *A tibódi kettős kincslelet tanúlsága (Învățămintele din dublul tezaur de la Tibod)*. Erdélyi Múzeum, 21, 1904, 76-78.
51. *Újabb adalékok Domitianus két dácziai hadjáratához (Noi contribuții la cele două campanii ale lui Domitian în Dacia)*. Erdélyi Múzeum, 21, 1904, 365-372.
52. *Tocilescu György régészeti felfedezése déli Dácziában (Descoperirea lui Grigore Tocilescu în Dacia sudică)*. Erdélyi Múzeum, 21, 1904, 447-453.
53. *A várhegyi syrus templom (Templul sirian de la Orăștie)*. Arch.Ért., 26, 1906, 321-330.

54. *Carl Patsch: Das Sandschak Herat in Albanien.* Arch.Ért., 27, 1907, 77-81.
55. *Újab adalékok a sarmisegethusai alvilági cultus történetéhez (Noi contribuții la istoria cultului din Sarmizegetusa).* Arch.Ért., 27, 1907, 368-369.
56. *Thrák lovasemlékek Dácia fővárosából, Sarmisegethusaiból (Antichități thrace de cavaleri din capitala Daciei, Sarmizegetusa).* Arch.Ért., 28, 1908, 82-85.
57. *A Krisztus születése előtti Dácia ezüsttövésségének bányatörténelmi jelentősége (Importanța orfevrăriei din Dacia pentru istoria mineritului înaintea nașterii lui Christos).* BKL, 1911, 521-551, 601-607.
58. *Dácia megdülésének története (Istoria căderii Daciei).* BSz, 1913, 56-89, 202-238, 390-407.
59. *Erdélyi skytha tükrök (Oglinzi scitice în Transilvania).* Arch.Ért., 33, 1913, 318-327.
60. *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina VII.k. 1900.* Arch.Ért., 33, 1913, 390.
61. *Caelestis Virgo jelentősége Dáciában (Importanța lui Caelestis Virgo în Dacia).* Arch.Ért., 34, 1914, 350-354.
62. *Hoenes A., Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien XII.k.* Arch.Ért., 34, 1914, 415-418, 454.

RECENZIE transcrisă și tradusă din *Archaeológiai Értesítő*, 16, 1896, p. 366-399.

Monumentul triumfal de la Nikopolis din Dobrogea⁴⁹. La puțin timp după ce România a luat în posesie Dobrogea, care i-a revenit în urma tratatului de la Berlin, a început imediat cercetarea științifică a regiunii. Autoritățile administrative au sprijinit Academia Română din București cu o

⁴⁹ *Tropaeum Traiani. Das Monument von Adamklissi.* Unter Mitwirkung von Otto Benndorf und George Niemann, herausgegeben von Gr.G. Tocilescu. Mit 3 Tafeln und 134 Abbildungen im Text. Wien, 1895; tot acolo a apărut și în limba română.

dăruire demnă de urmat, astfel că mai multe vestigii istorice și arheologice au putut fi salvate prin vigilența lor. Printre alții, prefectul de Constanța a adunat în scurtă vreme un mic muzeu și, prin prezentarea descoperirilor, l-a atras, din 1882, pe tânărul și inimosul profesor de atunci al Universității bucureștene, Grigore Tocilescu. Era vorba despre acea construcție deosebită de la ultimul cot al Dunării de Jos, aflată aproape de Rasova, care a fost mai întâi remarcată de von Moltke⁵⁰, comandant vestit al prusacilor, pe când, împreună cu alți ofițeri, din toamna lui 1837, cerceta cu atenție linia defensivă a Dunării, la solicitarea sultanului Mahmud al II-lea (între 1835-1839).

Cu ocazia primei sale călătorii în zonă, Grigore Tocilescu s-a convins pe dată de importanța monumentului și a sculpturilor aflate în apropierea lui. A reușit să convingă guvernul român să aprobe finanțarea de la buget a săpăturilor și transportului din 1882-1894. În acei 12 ani, Tocilescu a cuprins în aria cercetărilor sale toate siturile arheologice din Dobrogea, reușind să îmbogățească baza documentară a epocii romane cu peste 500 de inscripții descoperite la Mauglia, Iglița, Ceatal Orman⁵¹. Dovada importantă a dragostei de știință a guvernanților români o constituie nu numai aceste săpături, dar și posibilitatea oferită lui Tocilescu de a prezenta rezultatele cercetărilor sale epigrafice în fața judecății cercurilor științifice din Viena, Paris, Roma, și chiar mai mult, a făcut posibilă cercetarea la fața locului a acestora de

⁵⁰ *Unter dem Halbmonde 1837-39*, Wien, 1893. Herausgegeben von Reinhold Wagner. Lásd Leszinsky, *Gesammelte Schriften und Denkwürdigkeiten des Generalfeldmarschall Gr. Helmuth von Moltke*.

⁵¹ Probabil transcriere greșită pentru Mangalia (*Callatis*), apoi toponimul modern pentru *Troesmis*, Turcoaia, jud. Tulcea și cel turcesc pentru *Vlmetum*, azi Pantelimonul de Sus, jud. Constanța (n.n.; cu aceasta se modifică în plus numărul inițial al notelor datorate autorului maghiar. De observat că acesta din urmă, probabil copleșit de importanța descoperirii monumentului victoriei lui Traian, a notat în titlu *Nikopolis*, adică „Orașul Victoriei”, deși inscripția latină pe care o reia în recenzie arată clar numele orașului tropeenilor).

către specialiștii universității vieneze, Otto Benndorf și George Niemann.

Chiar și șansa a fost de partea lui Tocilescu, pentru că supoziția sa făcută încă de la început conform căreia nu era vorba doar de veșnicirea amintirii unui general oarecare prin această construcție rotundă, asemănătoare monumentului funerar al lui Hadrian, ci de unul destinat celebrării cuceririi Daciei, așa cum o dovedesc două inscripții romane descoperite între timp. Una dintre aceste inscripții a fost dedicată de populația din Tropaeum Traiani lui Traian, în anul 115-116: *Imperatori Caesari Diui Neruae filio Neruae Traiano Optimo Augusto Germanico Dacico Parthico pontifici maximo, tribunicia potestate XX, imperatori XII, consuli VI patri patriae Traianenses Tropaeenses. Q. Roscio Morena Caelio Pompeio Falcone legato Augusti propraetore*. Mai mult, tot în ultima vreme, este cunoscut și monumentul dedicat fiicci sale de către unul dintre duumvirii de la începuturile municipiului Tropaeum Traiani (*Iulius Valentinus, bis II uiralis municipii Tropaei*), ridicat probabil pentru întreținerea monumentului. Toate acestea sunt confirmate și de câteva dintre emisiunile comemorative, greșit interpretate până de curând (aflate în Muzeul Brera, Muzeul San Clemente, British Museum, Catalogul Trac, 35, 9, Cabinet des Medailles din Paris, colecția lui Tocilescu și, la noi, colecția contelui Viczay-Héderváry), având pe avers chipul lui Traian iar pe revers piesele componente ale unui trofeu.

Pe baza datelor obținute din săpături, profesorul George Niemann, specialist în arhitectura antică, împreună cu profesorul vienez Otto Benndorf, bine cunoscut și la noi pentru meritele în cercetarea istoriei Daciei, au stabilit în 1891 structura și înfățișarea monumentului.

Conform acestei reconstituiri, construcția circulară cu diametrul de 30,2 m (adăugând treptele 34,34 m, iar la bază 38,02 m), a fost acoperită cu plăci de piatră pe o înălțime de 2,4 m calculată de la trepte. Deasupra, peretele circular era împărțit prin 54 de coloane atent canelate, fiecare din aceste câmpuri conținând reliefuri duble și triple, alternate, ilustrând cucerirea Daciei.

Ornamentul superior conține reliefulile a 39 de conducători daci, înalte de câte 1,47 m, ilustrând drama prizonierilor legați de câte un copac. Pe soclul exagonal, pe un fel de stâlp de piatră în formă de trunchi de copac, au fost sculptate elementele decorând un trofeu. Pe una din laturile exagonului se putea citi de departe ca un și mai mare efect dedicația cu litere înalte de 30 cm către zeul Marte Răzbunătorul. Armata învingătoare a ridicat trofeul între 10 decembrie 108 și 10 decembrie 109, adică după cucerirea completă a Daciei, cum s-a putut stabili din șapte fragmente de inscripții greu de întregit, descoperite la date diferite de către Tocilescu.

Impresia înfricoșătoare era accentuată de o statuie în poziție șezând, plasată între două căpetenii dace de pe celelalte laturi ale prisme hexagonale superioare. Este regretabil că s-a pierdut numele legatului care a inaugurat monumentul din cauza loviturilor celor care l-au distrus. Efectul de descurajare produs de monument rezultă atât din scurta inscripție, cât și din faptul că barbarii de la graniță au profitat de prima ocazie pentru a-l distruge. Întemeiată pentru paza monumentului ce strălucea pe deal, vizibil de la distanță deasupra satului Adamclisi de azi, cetatea *Tropaeum Traiani*, aflată la cam trei km mai la sud, se recomanda încă din secolul al III-lea prin *ordo splendidissima municipii Tropaei*, iar de la începutul secolului al IV-lea trebuia refăcută din temelii împreună cu limesul de aici. Istoricii sunt informați lapidar despre forța primelor valuri de migratori printr-o interesantă inscripție pe care Mommsen a datat-o între 18 octombrie 315 și 1 martie/1-26 iulie 317.

Romanae securitatis libertatibusque vindicibus dominis nostris Flauio Valerio Constantino et Liciniano (Licinio) Piiis felicibus aeternis Augustis) quorum uirtute et prouidentia edomitis ubique barbarorum gentium populis ad confirmandam limitis tutelam etiam Tropaeensium ciuitas auspicato a fundamentis feliciter opere constructa est.

Petronius Annianus u(ir) c(larissimus) et Iul(ius) Iul(ianus) u(ir) em(inentissimus) praefecti praet(or)io numini e(o)rum semper dicatissimi.

Grandiosul monument destinat să vestească supunerea dacilor a avut fără îndoială încă de la început soarta tristă a municipiului Tropaeum Traiani. Căci dacă orașul apărat de ziduri a trebuit să fie refăcut, cum ar fi putut scăpa de loviturile barbarilor ajunși stăpâni acest monument singularic? După părerea noastră, distrugerea semetului monument ridicat în amintirea campaniilor dacice se poate pune în legătură cu invazia hunilor. Oricât de necruțător s-ar fi purtat barbarii cu acest monument proiectat și realizat cu atâta grijă și gust artistic, oricât de mult a afectat atingerea mâinilor lor barbare statuile și componentele arhitectonice, eforturile lui Tocilescu au îmbogățit cu 105 basoreliefuri Muzeul bucureștean. Toate aceste basoreliefuri se referă la scenele sângeroase ale cuceririi Daciei. Artistul a accentuat efectul grozăviilor războiului distrugător prin reprezentarea scenelor celor mai expresive. Cavaleria romană înaintează cu o viteză fulgerătoare și, abia ciocnindu-se cu dacii (scena nr. 4), dușmanul cade sub picioarele lor, rudele lor, împreună cu turmele, fug (scena nr. 8), sau cer îndurare (scena nr. 9). Împăratul însuși apare uneori spre a-i îmbărbăta, iar pretorienii luptă aprig pentru obținerea victoriei. Primul război este urmat curând de cel de al doilea, care s-a încheiat cu alungarea dacilor. Aceștia, împresurați din toate părțile, caută să scape cățărându-se în copaci, ascunzându-se printre stânci. Totul este în zadar. Legionarii înaintează cu o forță irezistibilă și nu cruță nici măcar familiile lipsite de apărare. Relieful nr. 38 reprezintă începutul marșului triumfal al lui Traian. Împăratul face inspecția armatei în fruntea căreia se află purtătorii de stindarde (40, 42) și *tubicinarii*. Apoi trece cortegiul căpeteniilor dace, aduse de soldați cu mâinile legate la spate. Chiar dacă nu sunt susținute de informații epigrafice sigure, putem accepta în general supozițiile lui Tocilescu, pentru că unele analogii ne duc cu gândul la grandioasa Columnă a lui Traian din *forum*-ul roman. În zadar am căuta însă reprezentările de peisaj ori succesiunea detaliilor Columnei Traiane, pentru că nu se pot constata trăsături particulare în fizionomia reprezentărilor. Sculptorul și-a urmat propria imaginație

și probabil că s-a folosit de modelele școlii căreia îi aparținea. Așa se și explică reprezentarea în stil grec a căpeteniilor dace.

Nu împărtășim părerea lui Tocilescu potrivit căreia prin monument se dorea marcarea locului de pornire a celui de al doilea război dacic. După părerea sa, Traian ar fi acostat la Tomis și, din cauza aceasta, ar fi amplasat monumentul pe linia Constanța-Cernavoda. Cercetarea mai are multe de descoperit în acest sens și credem că grandiosul și importantul monument este de adus mai de grabă în legătură cu caravanele care circulau pe această direcție a barbarilor, pornind din câmpiile sarmate. Dacii au migrat spre aceste regiuni și, ca unii care fuseseră privați de libertate, s-au bucurat de o bună primire, devenind permanenți furnizori de nemulțumiri în preajma noii provincii. Alegerea locului pentru monument se leagă deci de calcule politice majore, probabil corect apreciate.

Despre proiectantul și arhitectul monumentului nu avem date precise; probabil că și aici avem de a face cu strălucirea geniului lui Apollodor din Damasc, iar modelul ar fi de căutat în Odeonul lui Pericle.

Cartea lui Tocilescu ridică pentru noi, cercetătorii istoriei Daciei, multe contribuții și probleme de rezolvat, pentru că, oricât de mult am aprecia străduințele sale, problema interpretării monumentului de la Adamclisi rămâne deschisă. Oricum, istoria Daciei va avea de câștigat dacă cercetarea atentă a acestor monumente atât de importante va fi inițiată și de alții, poate chiar de cei de cealaltă parte a Carpaților.

Téglás Gábor